

26. Glanshammars kyrka.

Pl. 12.

Litteratur: L 1029, 1038.¹ J. Bureus, F a 10: 2, bl. 91 E, F a 5, s. 223; J. Peringskiöld, Monumenta 1, bl. 214; J. Bergman, Lectiones variantes på Runestenar, n:r 998 (ATA); Kyrkoinventarium 1830 (ATA); C. F. Bergstedt, Reseberättelse 1844, s. 31 (ATA); R. Dybeck, Reseberättelse 1862, s. 24 (ATA), Runa fol. (1873), s. 92, 102; Historiskt-geografiskt och statistiskt lexikon öfver Sverige, bd 3 (1862), s. 66; Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1862 och 1863, s. 18 f. (ATA; tryckt i ATS 1, 1864, s. 212); H. Hofberg, Nerikes gamla minnen (1868), s. 83 f., Nerikes Fornlemningar 1, 1868, s. 114 f. (ATA; tryckt under rubriken Beskrifning öfver Örebro stad och land i: Meddelanden från Örebro läns museum 10, 1930, s. 9), Nerikes fasta fornlemningar (1871), s. 17; G. Stephens, Brev till R. Dybeck den $31/5$ 1869, $25/9$, $30/9$, $2/10$, $13/10$, $7/11$ 1873 (ATA); Örebro läns kalender 1880, s. 195; E. Brate, Anteckningar 1901 (ATA); S. B. F. Jansson, Runinskrifterna i Närke (i: Från bergslag och bondebygd 1952), s. 15 f.; Närke (Allhem, 1960), s. 26; Sveriges kyrkor, Närke bd 1, h. 3 (1961), s. 510; J. Wikberg, Glanshammars härad (1967), s. 166 f.

Äldre avbildningar: A. Wætter, blyertsteckning 1861 (ATA), bläckteckning 1862 (ATA); Dybeck, blyertsteckning 1863 (ATA; återgiven i Runa fol., pl. 20); Hofberg, teckning i Nerikes Fornlemningar 1, 1868 (återgiven i Nerikes gamla minnen, s. 83); Brate, foto 1901 (ATA); S. Lindqvist, foto u. å. (ATA); Iwar Anderson, foto 1952 (i Jansson a. a., s. 16; återgivet i Sveriges kyrkor, 1961, s. 509, i Wikberg a. a. s. 166 och i Närke, Allhem, s. 26).

Runstenen är i liggande ställning inmurad i kyrkans västra gavel, med toppen invid det nordvästra gavelhörnet, 3,15 m ovan marken.

Redan Johannes Bureus upptager NÄ 26 i ett par av sina handskrivna runarbeten, nämligen i F a 10: 2 och F a 5. Platsen anges vara »J Glanshammars kyrkewägg» (F a 10: 2); se fig. 62. Bureus har emellertid tydligen ej själv undersökt stenen; han har nämligen i F a 10: 2, nedanför sin avritning av runorna, gjort följande intressanta anteckning: »Ritat ur Lars Mårtensons bok i Sone som i Närke hade sit Krigzf. 1640 13 Mart. i Nyköp.» Se fig. 62. NÄ 26 nämns även i en fornminnesförteckning som ingår i Peringskiölds Monumenta 1: »Glantzhammars Härat Kyrkemurs hörnet.»

Lars Mårtenson »i Sone» som Bureus nämner kan såvitt jag förstår knappast vara någon annan än den Lars Mårtenson, som blev sergeant vid livkompaniet av Närke-Värmlands regemente år 1640. Att det vid livkompaniet fanns en man, som vid 1600-talets början ritade av runstenar i Glanshammar och hade kontakter med Johannes Bureus, har emellertid hittills varit helt okänt. Denne Lars Mårtenson är i rullorna uppförd som fältväbel vid kvartermästaren Gustaf Anreps kompani vid samma regemente år 1648, som fänrik 1649. Han är antecknad som död i Prag i juli 1649.² I »Lars Mårtensons bok» har tydligen också funnits en avbildning av NÄ 28; se nedan s. 88. — I *Ransakningarna* nämns ingen runsten i Glanshammars kyrka.

Vid den inventering som företogs den $27/9$ 1830 »öfver Glanshammars Kyrkas tillhörigheter samt de i församlingen befintlige Älderdoms Minnesmärken» uppmärksammas endast en runsten, nämligen NÄ 26: »I Kyrkans västra gafvel, på några alnars afstånd från jordytan, är inmurad en sten, med åtskilliga figurer, hvilken tros vara någon del af en Runsten.» NÄ 26 omnämnes också av C. F. Bergstedt i hans reseberättelse år 1844.

¹ J. G. Liljegren upptager sålunda i *Runurkunder* (1833) denna runsten under två nummer: »1029. Glanshammar» och »1038. Wäsby, i en bro.» Anledningen till detta misstag är, att uppgifterna och läsningarna i de källor, som Liljegren hade tillgång till, var så bristfälliga, att det kunde vara svårt att förstå, att de åsyftade en och samma sten. Se ovan NÄ 8, s. 17, noten.

² Se Fullmaktsböcker, Militiekontoret, Krigskoll. arkiv (KrA); Rullor 1648, vol. 5, fol. 44, 1649, vol. 3, fol. 26 (KrA); Satisfaktionsrullor 1649: 1, vol. 17, fol. 317 (KrA).

Soldaterna vid kvartermästaren Anreps kompani var hemmahörande i östra Närke, bl. a i Glanshammars härad. Anrep själv bodde på Lekeberga i Knista sn (se G. Elgenstierna, *Ättartavlor* 1, 1925, s. 137).

Gårdsnamnet »Sone» hos Bureus måste avse *Sånne* i Askers sn, som var indelat till fältväbeln vid livkompaniet (se Indelningsverk och jordeböcker 1699, vol. 26, s. 5 och 9, Krigskoll. arkiv, KrA). I *Beskrifning till Ekonomiska kartan* (1875), s. 5, 8 anges gården som f. d. fältväbelsboställe. I de många beläggen alltifrån medeltiden fram till 1900-talet (i Ort-

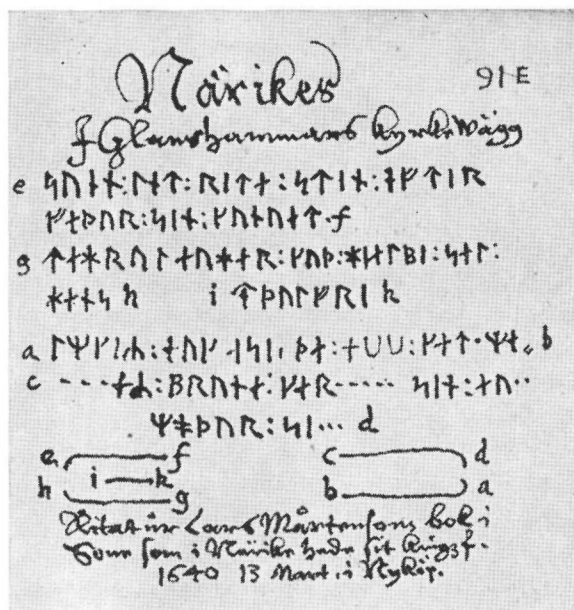

Fig. 62. Nä 26. Glanshammars sn, kyrkan. Efter J. Bureus, F a 10: 2. Uptill återges inskriften Nä 28.

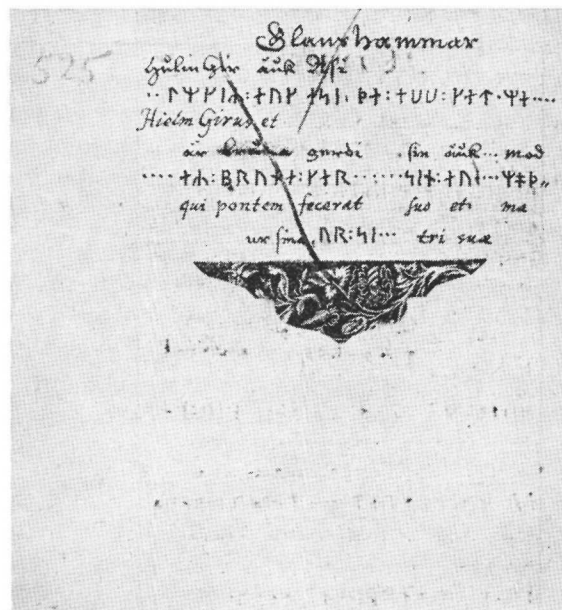

Fig. 63. Nä 26. Glanshammars sn, kyrkan. Efter J. Bureus, F a 5.

Dybeck besiktigade Nä 26 under sin antikvariska resa år 1862. Samma år undersöktes och avritades stenen av »vice pastor» A. Wætter. I den till Vitterhetsakademien insända berättelsen över »Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1862 och 1863» meddelas följande: »Runstenen i Glanshammars kyrkas västra gavel norr om tornet, kan möjligen vara Liljegrens No 1029, ehuru detta ej synes vara fullt säkert. Runradens innehåll, så vidt den, då denna afteckning togs, kunnat urskiljas, stämmer deremot bättre öfverens med Liljegrens läsning af Wäsby stenen, hvarmed någon förväxling möjligen skett.¹ Vid kyrkans omräpning har stenen, som sitter högt upp i muren, till en del blifvit öfvertäckt med kalkbruk och i ovis välmening helt och hållet öfverstruken med grå limfärg, hvadan ristningarne ej kunnat fullt tydligt urskiljas, men hvad som nu brister torde dock vid förnyad granskning, företagen vid bättre belysning och från tjenlig fotställning, kunna kompletteras.»

I »Nerikes Fornlemningar 1» (1868) lämnar Hofberg följande uppgifter om runstenen: »I hörnet af västra gavelmuren, norr om tornet, sitter 5 alnar ifrån jorden en runsten inmurad i väggen. För att göra den högt sittande stenens ristningar synbarare för den som betraktar honom nerifrån marken, har stenen ... blifvit öfverstruken med flera slags oljefärg.» Samma uppgifter finns i *Nerikes gamla minnen* (1868).

Svart, glimmerrik granit. Höjd 160 cm, bredd (nedtill) 66 cm. Största runan är 8,5 cm; minsta helt bevarade runan är 5,5 cm. Ristningen är mestadels djupt huggen; ornamentiken på stenens mittparti är delvis i låg relief. Ristningsytan har på några ställen flagrat. Toppen är avslagen, varigenom tre runor har helt förlorats och tre svårt skadats. Också stenens kanter är skadade, särskilt den nedre, alltså stenens vänstra kant. Dessa skador har av allt at döma uppkommit, när runstenen, troligen redan vid början av 1300-talet, fogades in på sin nuvarande plats i »kapellet» västra mur.

namnsarkivet, Uppsala) växlar former, som kan föras till Sand eller Sänne. I Beskrifning öfver förrättning den 18/4 1768 (Askers socken, S 3-36: 1, LMS) kallas fastigheten »Sonagården». Enligt kungörelse av länsstyrelsen i Örebro den 30/12 1919 skulle hemmanet Sand-Sänne officiellt heta Sand.

Professor Torgny Höjer har haft godheten att hjälpa mig med att uppspåra många av dessa uppgifter.

¹ Se ovan s. 81, not 1.

Inskrift:

**: porker : auk : tu - . . . - a : - - tu : kera : mer - . . . i r : bruna : faður : sin : auk : moður :
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
sina : hulmu :**
55 60

Þorgæirr ok ... letu gæra mæarki æftir Bruna, faður sinn, ok moður sina Holmu.

»Torger och ... läto göra minnesmärket efter Brune, sin fader, och efter sin moder Holma.»

Till läsningen: Inskriften börjar och slutar med skiljetecken, som genomgående består av två punkter (:). 1 **p** har förlorat sin övre del i en flagring. I 2 **o** finns till vänster om huvudstaven endast två svaga urgröpningsar. Inskriftens andra **o**-runa, 48 **o**, har däremot säkert dubbelsidiga bistavar. I runföljden 2 **o**–5 **e** står runorna mycket tätt. I 3 **r** är huvudstaven grund men ännu fullt säker; bistaven är djup och tydlig. 4 **k** är ej stunget. På grund av trängseln här, där slingan svänger, träffar huvudstaven i 4 **k** nedre delen av bistaven i föregående runa, 3 **r**. 5 **e** är stunget med en oval, nästan streckliknande punkt. 6 **r** är tydligt. 10 **t** har förlorat toppen i kantskadan, som här börjar. Av **t**-bistavarna återstår nedre delarna. 11 **u** har förlorat sin övre tredjedel genom kantskadan; runan är trots detta säker. Av runorna 12 och 13 återstår huvudstavarnas nedre hälfter; inga bistavar har bevarats. Avståndet mellan dessa halva huvudstavar är 8 cm, ett avstånd som kan ha gett plats för en runa. På grund av en djup flagringsskada finns emellertid inga ristningsspår. Möjligen skulle det stora avståndet också kunna bero på att runorna har haft platskrävande bistavar. Runan 14 har förlorat sin övre hälft genom kantskadan. En rundad bistav till höger om huvudstaven är helt bevarad; runan kan ha varit **p** eller nedre hälften av ett **b**. 15 **a** har förlorat huvudstaven strax ovanför den punkt, där bistaven korsar huvudstaven. Av skiljetecknet efter 15 **a** är endast nedre punkten bevarad; av övre punkten kan möjligen ett mycket obetydligt spår ännu skönjas alldeles i stenens skadade kant. Av runan 16 återstår endast nedre tredjedelen av en huvudstav. Runan 17 har förlorat övre delen; om runan hade varit stungen borde man ha sett ett spår av punkten i brottkanten, eftersom inskriftens övriga **e**-runor (5, 21 och 25) är kraftigt markerade. 18 **t** har förlorat hela vänstra bistaven; av den högra återstår ett stycke av nedre delen. 19 **u** har förlorat toppen i kantskadan. 20 **k** är ej stunget. 21 **e** är stunget med en djup, oval punkt av samma typ som i 5 **e** och 25 **e**. 23 **a** har förlorat huvudstavens övre del och så gott som hela bistaven till höger om huvudstaven. 25 **e** är tydligt stunget. 26 **r** har förlorat huvudstavens övre del och drygt halva bistaven. Av 27 och 28 återstår huvudstavarnas nedre delar. Därefter är stenen avslagen; på detta toppstycke, där runslingan har mätt omkring 18 cm, kan tre runor ha fått plats [eft]. När slingan åter börjar efter skadan finns vid nedre ramlinjen ett kort stycke av en huvudstav, vilket säkert utgör rester av 29 **i**. 30 **r** har förlorat ett kort stycke av huvudstavens topp. I 31 **b** är nedre bistaven betydligt mindre än den övre. I 35 **a** är bistaven lågt placerad för att undvika bistaven i föregående runa, 34 **n**. 36 **f** har förlorat huvudstavens topp genom en kantskada. 37 **a** har på grund av flagring förlorat huvudstavens övre del. 41 **s** har stolsform i likhet med inskriftens andra **s**-runa, 52 **s**. 45 **u** och 46 **k** har förlorat topparna. 48 **o** har tydliga, dubbelsidiga, snett ned åt höger riktade bistavar. I 56 **h** är bistavarna grunda men ännu klart skönjbara. I 57 **u** finns mellan huvudstaven och bistaven två runda fördjupningar, som säkerligen är naturliga.

Johannes Bureus återger, efter »Lars Mårtensons bok» en läsning av inskriften. Se fig. 62. Av läsningen förefaller det som om vissa delar av ristningen då hade varit dolda: ... **lmkir : auk asi i þa : ... : kat . ma ... ar : bruna : kar ... sin : au ... moður : si ...** — Dybeck har på sin teckning av stenen noterat: »Rengjord fr. kalk och aftagen af L[eontine] och R[ichard] 1863.» Han lämnar i *Runa* (fol.) följande goda läsning: **porker : auk : tu ... litu : kera . mer ... r : bruna : faður : sin : auk : moður : sina : hulmu :** Dybeck anmärker bl. a.: »För **porker** har ursprungligen stått **pokr**. Runorna **r** och **e** äro mycket grundare än de andra och påtagligen inträngda mellan dem.» Om 3 **r** anmärker han (på sin teckning): »snarligt ett B, för att undvika följande **ʃ**». — Hofberg: **pouatr : auk : tur ... : liu : kera : ma ... r : bruna : faður : sin : auk : moður : sina : hulmu :** — Brate (1901): »Inskriften börjar med

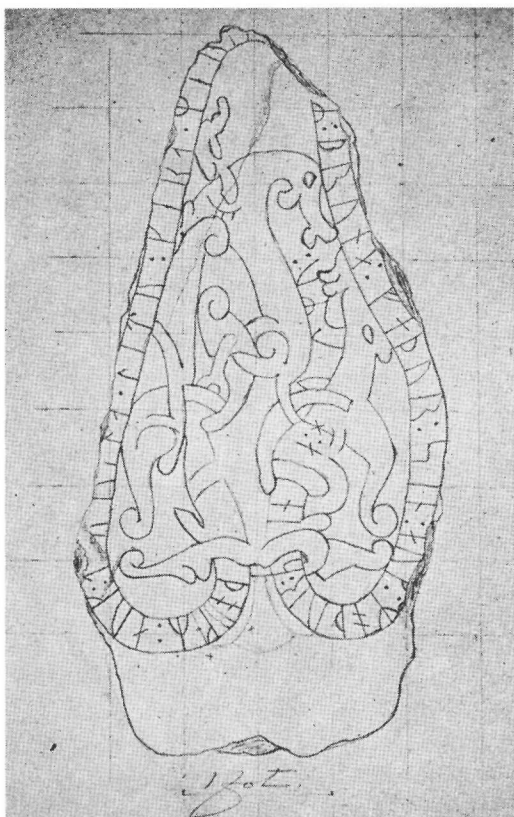
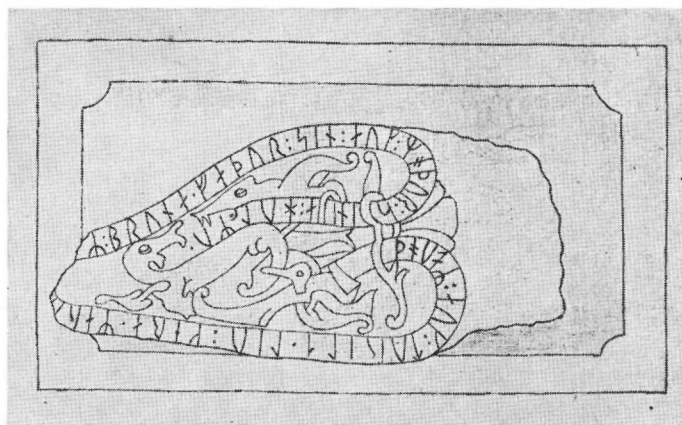

Fig. 64. Nä 26. Glanshammars sn, kyrkan. Efter teckning av R. Dybeck 1863.

Fig. 65. Nä 26. Glanshammars sn, kyrkan. Efter teckning av H. Hofberg i Nerikes Fornlemningar 1868.

kolon, hvilket hvarken Dybeck eller Hofberg bemärkt; båda prickarne äro fullständigt i behåll. Till den öfre pricken gränsar en skada af samma djup som slinglinien, och denna har förstört öfversta stafven och en del af k[änne]st[reck] till första runan **p** i **porker**; **r** har stafven grund men kst djupt, öfre kst och mellanstrecket äro ganska korta, $1\frac{1}{2}$ cm, nedre kst 5 cm. I **k** slutar stafven $1\frac{1}{2}$ cm från nedre slinglinien, emedan den annars skulle gå in i kst till den föregående runan **r**. Runföljden 10–15 »är utomordentligt svårläst. Att dess första runa ... är **t**, därom äro alla ense, och ristningen synes ock visa det, ehuru toppen är förstörd, och alltså blott ksts ändar äro i behåll. R. 11 anses af Hofberg och Dybeck för **u** och torde väl vara så; två stafvar 5 cm nedifrån finnas, som konvergera en smula, men hvad som är afgörande är att afståndet mellan dessa stafvar nedtill är $2\frac{1}{2}$ cm men själfva befinna de sig på $4\frac{1}{2}$ cms afstånd från närmaste runa. R. 12 är en staf $3\frac{1}{2}$ cm nedifrån, till hvilken intet kst finnes. En skada i stenen till höger om denna staf ser ut som nedre kst till **b** men är det dock sannolikt icke; den ser alls icke huggen ut i jämförelse med samma företeelse i namnets näst sista runa. 5 cm. t. höger om 12 finnes ett litet streck, hvilket bör vara foten af 13. Denna r. 13 är för öfrigt afflagad, men afflagningen böjer upp åt vänster hvarigenom det ser ut, som om den borttagit kst till **r**. Man känner sig frestad att antaga nyss omtalade skada som staf och denna ristning som kst till **r**. Därigenom skulle dock 13 följa straxt efter 12, blott 2 cm därifrån, då annars runorna här, där slingan går rakt, stå på 4–5 cm afstånd. Däremot synes man böra hålla den staf, $3\frac{1}{2}$ cm nedifrån, som därefter följer på 3 cm. afstånd, för kst till 13, som sålunda varit **u** eller **r**, hvilketdera kan knappt afgöras ... 14 är ganska tydligt nedre ringen af **b**, kst utgår 1 cm nedifrån. 15 är ett tydligt **a**, nedre stafven och vänstra kst äro i behåll, af högra kst den nedre sidan. Af det följande kolon finnes blott den nedre punkten ... Det följande ordet har varit **letu**, men alla runornas toppar äro borta jämte kst till **l** och **t**; af kst till **l** synes kanske spetsen; **e** synes böra antagas på grund af en utsvällning på stafvens midt, men pricken är icke så tydlig som på **e** i **porker** och i det följande **kera** ... I **merki** äro de två första runorna

nästan alldeles i behåll ...; af de följande finnas blott stafbitar nedifrån, hvarefter slingan är alldeles afbruten. I högra sidans slinga återupptages inskriften med **ᚱ** i 'efter', följdt af kolon.» Brates mycket utförliga kommentar till läsningen överensstämmer i fortsättningen på alla viktigare punkter med den som jag har kommit fram till.

Nä 26 är ristad av en van och skicklig konstnär. Ornamentiken består av en utsirad drakslinga, nedtill sammanhållen av ett elegant format koppel. Kors saknas; det är uteslutet att ett sådant skulle ha fått plats på det bortslagna, tydligen mycket smala toppstycket. Ristningsytans övre mittparti upptages i stället av ett fyrfotat djur med relativt långt utdragen nos. Om vissa påfallande överensstämmelser mellan Nä 26 och Nä 32 se nedan s. 106.

Tre av de fyra i inskriften förekommande personnamnen är klart läsliga och erbjuder inga tolknings-svårigheter.

Det första namnet *Porgæirr* är hittills säkert belagt i ett 15-tal svenska runinskrifter; det var sålunda ett ganska vanligt mansnamn. I Norge och på Island är det mycket spritt.

Också den döde faderns namn, *Brúni*, har varit relativt vanligt (ett dussin säkra belägg i runsvenskan). Namnet (fvn. *Brúni*) är snarast avlett av substantivet fsv. *brun* f. (isl. *brún*) 'ögonbryn'. Det är i så fall ursprungligen ett tillnamn, använt om en 'person med buskiga ögonbryn'; jfr U 438.

Moderns namn *Holma* har tydligen varit ovanligare. Det är säkert belagt ytterligare endast två gånger i runinskrifterna, nämligen på U 354 och U 361; troligen har det också stått på Sö 331. *Holma* är en kortform till tvåledade kvinnonamn som *Holmdis*, *Holmfriðr*, *Holmlaug* och *Holmdis*. Det motsvarande mansnamnet *Holmi* förekommer på Nä 18 och av allt att döma också på Nä 32. Jfr s. 62 och s. 105.

Tyvärr är det omöjligt att fastställa, vad den person har hetat som tillsammans med *Porgæirr* »lät göra minnesmärket» efter sina föräldrar. Av den runföljd (10–15), som har innehållit namnet, återstår nämligen endast de två första runorna **tu** och den sista **a**. Namnet har tydligen bestått av sex runor och har av allt att döma varit ett mycket ovanligt namn. Då Dybeck förberedde publiceringen av Nä 26 i *Runa*, skrev han ivriga brev till G. Stephens angående detta namn, men någon antagbar lösning nåddes ej. Diskussionen avslutades med ett brev från Stephens (den ¹³/₁₀ 1873), som bl. a. innehöll följande uttalande: »Jag tycker det icke vara så alldeles rätt att *spilla* så många ord på *Tuuila* och *Turila*, enär ändå omöjligt är att hädanefter komma till full visshet i den ju icke så synnerligt viktiga frågan.» Dybeck rekonstruerar i *Runa* fol. namnet som »TU(UILA)», men framhåller, att förslaget »är prof. Stephens'». Själv hade han tänkt sig »Turila» men anser, att man möjligen skulle kunna »antaga mansnamnet *Turalt(r)*, eller dylikt». Brate (1901): »Namnet synes ... hafva varit: **tu¹_rba?**»

Troligen döljer sig i den egendomliga och delvis fördärvade runföljden ett kvinnonamn, som i så fall har burits av en syster till *Porgæirr*.

Karaktäristiska likheter i huggningsteknik och linjeföring finns mellan Nä 26 och den ornerade sten, Nä 27, som ligger i Glanshammars bogårdsmur. Det är mycket möjligt, att de två stenarna har varit resta vid sidan av varandra och att de tillsammans har utgjort monumentet efter Brune och Holma. Den ovanliga stenarten, svart, glimmerrik granit, är gemensam för de två stenarna, och ursprungligen har de varit av ungefär samma storlek. Det kan också vara värt att lägga märke till att ristaren ej använder uttrycket 'läto resa stenen' utan *letu gæra mærk*. Minnesmärket kan sålunda ha bestått av en runristad sten och en enbart ornerad sten i likhet med flera andra runmonument från 1000-talet. Att de båda ristningarna är utförda av samme man förefaller mig i alla händelser så gott som säkert.